

Kacper Patan

(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska)

ORCID: 0009-0002-4733-932X

Penalizacja pijaństwa w monarchii Habsburgów w drugiej połowie XIX wieku ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa galicyjskiego

Celem artykułu jest wnikliwa analiza złożonego procesu penalizacji pijaństwa w drugiej połowie XIX stulecia w monarchii Habsburgów. Szczególną uwagę poświęcono austriackiemu kodeksowi karnemu z 1852 r. Analiza przepisów skoncentrowana jest głównie na przedstawieniu znamion poszczególnych czynów zabronionych wraz z ich sankcjami karnymi. Kluczowy jej element stanowi ustawa dla Galicji z 1877 r. obejmująca przepisy, których celem było ograniczenie opilstwa. Dodatkowe regulacje zostały wprowadzone w wyniku depenalizacji lichwy stanowiącej reakcję na powszechne zaciąganie przez chłopów galicyjskich pożyczek u żydowskich szynkarzy. Analiza powyższego zagadnienia pozwoli na pełniejsze zrozumienie kontekstu społeczno-prawnego drugiej połowy XIX w. w monarchii habsburskiej, gdyż ustawa ta znalazła swoje odzwierciedlenie w Czechach i na Morawach.

Słowa kluczowe: monarchia Habsburgów, Galicja, pijaństwo, kodeks karny, lichwa

Wprowadzenie

Dziewiętnastowieczna monarchia Habsburgów podjęła próbę walki z pijaństwem, tj. wszelkimi zachowaniami, które naruszałyby spokój społeczny i obyczajność publiczną poprzez kryminalizację zachowań człowieka popełnionych pod wpływem alkoholu, wprowadzając pierwsze unormowania związane bezpośrednio ze sferą pracowniczą czy cywilną. Literatura związana z unormowaniami prawnymi dotyczącymi alkoholu w monarchii Habsburgów

jest zdecydowanie bogata. Zajmowało się nią już wielu badaczy, nie tylko w aspekcie prawnym¹, lecz również medycznym² czy socjologicznym³.

Badania wskazują, że problem społeczny w postaci nadmiernego spożycia alkoholu pojawił się przy wzroście konsumpcji bimbrowa, a wraz z nim zaczął towarzyszyć ludności niedostatek i ubóstwo⁴. Niniejsza analiza skupia się przede wszystkim na refleksji dotyczącej prawa karnego, sygnalizując jednocześnie zagrożenia, które są niejako powiązane z głównym przedmiotem rozważań, oraz przedstawiając postawy społeczne, które wpisywały się w problemy ówczesnej Europy Środkowo-Wschodniej. Warto zaznaczyć, że w pierwszej połowie stulecia unormowania prawnokarne zawierał co do zasady tylko austriacki kodeks karny z 1803 r. tzw. Franciscana⁵. Historia penalizacji pijaństwa w drugiej połowie XIX w. miała zasadniczo trzy punkty kulminacyjne. Pierwszy z nich datować można na moment uchwalenia austriackiego kodeksu karnego z 1852 r.⁶ zawierającego dwie istotne normy prawne. Drugi punkt rozkłada się w czasie na przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych aż do 1877 r., kiedy to Galicyjski Sejm Krajowy uchwalił dwie ustawy, jedną o lichwie⁷ a drugą o pijaństwie⁸. Kwestia pijaństwa budziła w tym czasie również szerokie zainteresowanie lokalnej prasy galicyjskiej, która chętnie opisywała różnego rodzaju ekscesy związane ze spożywaniem alkoholu⁹. Natomiast trzeci, a zarazem ostatni punkt ponownie dotyczy całej monarchii

¹ Szeroko tą tematyką w historii prawa zajęło się np. czasopismo wydawane przez Komisję do Spraw Historii Prawa Austriackiego przy Austriackiej Akademii Nauk: *Alkohol in der Rechtsgeschichte*, „Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs” 2023, nr 13, z. 2 oraz M. Kluss, *Prawo propinacyjne w Galicji. Zarys problematyki*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2023, nr 16 (4), s. 469–486.

² Zob. A. Grotjahn, *Der Alkoholismus nach Wesen, Wirkung und Verbreitung*, Lipsk 1898.

³ Zob. M. Grütnier, *Die Alkoholfrage im 19. Jahrhundert*, „Archiv für Sozialgeschichte” 1991, nr 31, s. 457–463.

⁴ S. Mitevski, *Alkoholkonsum. Ein Vergleich zwischen der griechisch-römischen Antike und dem deutschsprachigen Raum im 19. und frühen 20. Jahrhundert*, Wiedeń 2012, s. 93.

⁵ Księga ustaw na zbrodnie i ciężkie policyjne przestępstwa, Kraków 1804 (dalej: Ustawa karna z 1803 r.).

⁶ Österreichisches Strafgesetz vom 27. Mai 1852 über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen, RGBL 117/1852. Autor w artykule posługuje się przetłumaczoną formą kodeksu wydanego przez Józefa Wiktora Willauma: Ustawa karna z dnia 27 maja 1852 r. l. 117 dpp. z uwzględnieniem wszelkich zmieniających ją ustaw austriackich i polskich, Lwów 1929 (dalej: Ustawa karna z 1852 r.).

⁷ Ustawa z dnia 19 lipca 1877, o środkach zaradczych przeciwko nieuczciwemu postępowaniu przy umowach o pożyczki, RGBL 66/1877 (dalej: Ustawa z 1877 r. o lichwie).

⁸ Ustawa z dnia 19 lipca 1877, zawierająca przepisy mające na celu położenie tamy opilstwu, RGBL 67/1877 (dalej: Ustawa z 1877 r. przeciwko pijaństwu).

⁹ Np. „Czas” 1879, nr 290; „Gazeta Lwowska” 1879, nr 287; 1883, nr 151. Najczęściej można odnaleźć przykłady statystyk policyjnych, jednakże prasa uwzględniała również aktualne

Habsburgów¹⁰. Są to lata dziewięćdziesiąte XIX w. i początek wieku XX. To właśnie w tym czasie trwała zażarta dyskusja dotycząca nie tylko penalizacji pijaństwa jako czynu naruszającego pewne wartości czy ład społeczny, ale również samego kręgu podmiotów uprawnionych do sprzedaży alkoholu.

Penalizacja pijaństwa w austriackim kodeksie karnym

Pierwsza istotna walka z alkoholem i jego wpływem na społeczeństwo w drugiej połowie XIX w. została podjęta od razu po rewolucji 1848 r., tzw. Wiośnie Ludów poprzez uchwalenie w 1852 r. nowej austriackiej ustawy karnej (dalej: u.k.)¹¹. Ustawa ta zasadniczo posługiwała się dwoma terminami na określenie dotyczące czynów popełnionych pod wpływem alkoholu tj. pijaństwo (*Trunkenheit*) oraz zastarzałe pijaństwo (*eingelalterte Trunkenheit*)¹². Należy zaznaczyć, iż „w granicach całej Austrii opilstwo uznane jest za osobne przekroczenie tylko w dwóch przypadkach w §§ 523 i 524 u.k.”¹³. Oba te przestępstwa zostały uregulowane w rozdziale III tytułu II nazwanego przeciwko obyczajności publicznej obok między innymi nierządu czy żebractwa¹⁴. W związku z tym jednoznacznie można stwierdzić, iż pijaństwo stanowiło moralny problem społeczny, który władza starała się zwalczać wszelkimi dostępnymi środkami.

Czyn zabroniony pijaństwa z § 523 u.k. polegał na tym, iż kto będąc pod wpływem alkoholu dopuścił się zbrodni, podlega karze od jednego do trzech miesięcy aresztu. Na gruncie tego przepisu należy wytłumaczyć, na czym polegała odpowiedzialność karna. Konstrukcja zbrodni w austriackim kodeksie karnym oparta była na „złym zamiarze” (*dolus indirectus*)¹⁵, który „nazywa się skierowaniem przez sprawcę woli ku sprowadzeniu na widowni świata zewnętrznego jakiegoś skutku przestępnego”¹⁶. Sprawca działa w złym zamiarze

spory polityczne w Galicyjskim Sejmie Krajowym. W gazetach prawnych pojawiały się także przypadki z ówczesnego orzecznictwa.

¹⁰ Ostatni okres zostanie tylko zasygnalizowany, gdyż dyskusja co do zasady nie wprowadzała nowych rozwiązań prawnokarnych, lecz skupiała się przede wszystkim na działalności handlowej i prawie propinacji.

¹¹ Ustawa karna z 1852 r.

¹² W kwestii terminologicznej stosować można również synonimicznie opilstwo oraz odpowiednio zastarzałe opilstwo.

¹³ E. Krzymuski, *Wykład prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego*, t. 1–2, Kraków 1902–1911, t. 2, s. 512.

¹⁴ Rozdział III k. k. obejmuje czyny od § 500 do § 525.

¹⁵ Patrz także: Z. Papierkowski, *Wina kombinowana: odpowiedzialność karna za niezamierzony skutek umyślnego działania przestępczego*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawnohistoryczny” 1965, nr 8/3–4, s. 122.

¹⁶ E. Krzymuski, dz. cyt., t. 1, s. 311.

na poziomie warstwy intelektualnej, tzn. umyślnie co do pewnego celu, ale na poziomie warstwy wolicjonalnej z jego zachowania wynika inny niż zamierzony skutek przestępczy. W tym miejscu należy zaznaczyć, że ustawa jednoznacznie przesądza, iż czyn pijaństwa był przekroczeniem, mimo iż zachowanie mogło nosić znamiona zbrodni. Wynikało to bezpośrednio z § 236 u.k.: „Jakkolwiek czynności, stanowiących zresztą zbrodnię, nie można, jeżeli je popełniono w stanie przypadkowego pijaństwa, uważać za zbrodnię, mimo to przecie ma być pijaństwo w takim wypadku karane jako przekroczenie”. Do popełnienia zbrodni wymagany był zły zamiar, a pijaństwo jest jedną z przesłanek ją wykluczających (§ 2c u.k.). Sprawca czynu zabronionego według ustawy nie jest go świadomy, więc nie może go popełnić. Musi jednak odpowiadać niejako za stan, w którym się znalazł.

§ 523 zd. 2 u.k. zawierał *de facto* dwa typy zmodyfikowane kwalifikowane w stosunku do zd. 1. Przesłanką pierwszego było posiadanie świadomości przez sprawcę czynu, iż pod wpływem alkoholu „podlega gwałtownemu wzruszeniu umysłu”, za co podlega karze aresztu zastrzonego. Natomiast przesłanką drugiego był czyn, który stanowiłby cięższe przestępstwo, karany aresztem ścisłym. Ciekawym jest, że konstrukcja obu przepisów była niemal identyczna jak te zawarte we Franciscanie. Można powiedzieć, że były one niemal przepisane z niewielką zmianą stylistyczną¹⁷.

Na tle tych rozważań wyjaśnić należy, iż austriacka ustawa karna z 1852 r. zawierała cztery rodzaje aresztu: pierwszego i drugiego stopnia, domowy oraz areszt dla nieletnich. Czas trwania aresztu wynosił co najmniej dwadzieścia cztery godziny i mógł trwać do sześciu miesięcy (§ 247 u.k.). Ustawa знаła także wyjątki, które mogły zarówno ograniczyć czas trwania aresztu, jak i go zastrzyć (odpowiednio § 260 u.k.¹⁸). Areszt pierwszego stopnia (§ 244 u.k.) polegał na osadzeniu skazanego w domu więziennym, jednakże bez dalszych ograniczeń. Mógł on prosić swoich bliskich o wsparcie finansowe w utrzymaniu oraz wybrać dla siebie zajęcia na czas przebywania w areszcie. Konstrukcja aresztu drugiego stopnia (§ 245 u.k.¹⁹), zwanego także ścisłym, była dość podobna, jednakże z kilkoma istotnymi różnicami. Tutaj skazany mógł otrzymać polecenie np. pracy w zakładzie karnym. „Oprócz tego między aresztem pierw-

¹⁷ Ustawa karna z 1803 r. zawiera odpowiednio uregulowania w § 267 oraz w § 268.

¹⁸ Przykładowo zmiana aresztu może nastąpić „a) jeżeli kara pieniężna przyniosła znaczny uszczerbek w stosunkach majątkowych albo w sposobie wyżywienia zasądzić się mającego lub jego rodziny”.

¹⁹ „Pieczołowitość prawodawstwa w zamiarze swoim, pod nazwiskiem publicznej obyczajności nie tylko te czynności rozumie, które same z siebie zdolne ją publicznie zgorszenie i wstręt wzbudzi, lecz podciąga także te czynności, które podług własności swej do rozszerzenia zepsucia obyczajów przyczyniają się, niemniej te, z którymi nieporządek i rozpusta jako skutki zwyczajne połączone są. Podług takowego oznaczenia, [...] karane będą: [...] d) pijaństwo”.

szego a drugiego stopnia zachodzi jeszcze ta ważna różnica, że tylko areszt pierwszego stopnia dopuszcza wśród pewnych warunków zamiany na areszt domowy (§ 262 u.k.) lub grzywny (§ 261 u.k.)”²⁰.

W orzecznictwie znalazł się przypadek zastosowania pijaństwa jako okoliczności wyłączającej zły zamiar. Kazus ten dotyczył bezpośrednio osoby cesarza Franciszka Józefa i pewnego pijanego wieśniaka, który stwierdził, że cesarz jest tylko pierwszym urzędnikiem w państwie i ludzie tego nie rozumieją. Został on skazany za obrazę majestatu²¹. Jednakże sprawa ta toczyła się w napiętym okresie zmian konstytucyjnych i wprowadzania konstytucji grudniowej, dlatego sąd również wziął to pod uwagę, zakładając, że owa przemowa wieśniaka nie wpływa na należne poszanowanie monarchy, gdyż jego prawa w państwie prawa są okrojone. Ponadto zły zamiar nie wystąpił po stronie oskarżonego, albowiem sprawca znajdował się w stanie upojenia alkoholowego²². P. Czech podaje, że jedną ze strategii przyjętych przez ludzi oskarżonych o zdradę majestatu było udawanie bycia w stanie upojenia alkoholowego w momencie popełniania czynu, gdyż do przyjęcia konstrukcji złego zamiaru z ustawy karnej sprawca musiał być poczytalny²³.

Ustawa dotyczyła jeszcze drugiego czynu zabronionego z § 524 u.k. tzw. zastarzałego pijaństwa (w późniejszej literaturze, tj. w nazewnictwie końca XIX oraz w wieku XX, również określanego jako nałogowe pijaństwo). Penalizacja tego przypadku polegała na ścisłym określeniu kręgu podmiotowego. Zaliczyć do niego należy rzemieślników, a także pracowników otrzymujących wynagrodzenie na koniec dnia pracy, którzy pracują na dachach bądź rusztowaniach i mieli do czynienia z przedmiotami niebezpiecznymi związanymi z ogniem²⁴ oraz ich sługi, którzy wskutek niedbalstwa pomogli rozprzestrzenić się ogniu. Kara za ten czyn wynosiła od jednego do ośmiu dni aresztu. Jeśli nastąpiła recydywa z § 524 u.k., to areszt można było zwiększyć do miesiąca, a jeśli okoliczności na to wskazywały, to również go zaostrzyć. *Ratio legis* tego przepisu pozwala stwierdzić, że był on głównie wymierzony w osoby pracujące fizycznie czy to w warsztatach, czy na świeżym powietrzu. Prawdopodobnie alkohol był często nadużywany w miejscach pracy, co prowadziło nie tylko do obniżenia jej efektów, ale też powodowało bezpośrednie niebezpieczeństwo dla zdrowia i życia człowieka.

²⁰ E. Krzymuski, dz. cyt., t. 1, s. 514.

²¹ Szeroko temat obrazu majestatu opisał P. Czech, *Der Kaiser ist eine Lump und Spitzbube. Majestätsbeleidigung unter Kaiser Franz Joseph*, Wiedeń 2010.

²² A. Dziadzio, *Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – Obywatel – Prawo*, Kraków 2001, s.14–15.

²³ P. Czech, dz. cyt., s. 78–79.

²⁴ Precyzując, kodeks używa terminów: „rękodzielnicy” i „dzienni zarobnicy”.

Ponadto w orzecznictwie można znaleźć opisy przypadków kradzieży, gdy to poszkodowany był pijany, np.:

Z zeznań poszkodowanego B wynikało, że wyszedł z browaru po północy, będąc w stanie nietrzeźwym, równocześnie z A, i obudziwszy się na chodniku ze swojego upojenia alkoholowego zorientował się, że został pozbawiony swoich ubrań o wartości 22 florenów, nie wiedząc, w jaki sposób je stracił, ale wnioskował, że dostał cios w kark, gdyż czuł tam ból. Ponieważ A przyznał również, że ukrał B kilka ubrań o wartości ponad 5 florenów, więc A został przez pierwszą instancję skazany za przestępstwo kradzieży zgodnie z § 171 i 174 II lit. a u.k. Sąd Wyższy Krajowy orzekł A winnym popełnienia kradzieży w rozumieniu § 460 u.k., a Trybunał uznał to ostatnie orzeczenie, ponieważ rodzaje zagrożeń wymienione z § 174 takie jak pożoga, czy powódź, jeśli Ci sami nie czynią także żadnej różnicy pomiędzy tym czy zagrożenie zostało spowodowane z winy okradzionego, czy przez zwykły przypadek to nie dopuszczają one subsumpcji w zakresie samodzielnego wprowadzenia się w stan upojenia alkoholowego, lecz zakładają one nieszczęśliwy wypadek po stronie okradzionego, który uniemożliwił mu sprawowanie zwykłego nadzoru nad swoim mieniem lub przynajmniej bardzo mu go utrudnił. Sama tylko niemożność nadzorowania nie wystarcza, ponieważ w przeciwnym razie każda kradzież dokonana na śpiącym musiałaby być objęta tym przepisem prawnym. Ponadto, zawinione pijaństwo jest nieetycznym czynem, które w określonych przypadkach (§ 523 i § 524) podlega karze jako wykroczenie, dlatego nie można jej uznać za stan zasługujący na szczególną ochronę prawnoustawową²⁵.

Przedstawiony kasus jednoznacznie ukazuje, iż sąd uznał, że na gruncie ówczesnie obowiązującego prawa bycie samemu w stanie upojenia alkoholowego może powodować negatywne konsekwencje dla takiej osoby przy jednoczesnym ograniczeniu ochrony prawnej.

²⁵ „Aus der Aussage des Beschädigten B ergab sich, das er nach Mitternacht ein Brauhaus gleichzeitig mit A im volltrunkenen zustande verlassen habe, und, auf dem Straßenpflaster liegend, aus seiner Berausung erwacht sei, das B sich seiner Kleidungsstücke im Werte von 22 fl. entledigt fand, nicht wusste, auf welche Art ihm seine Kleider abhandengekommen seien, doch daraus, das er einen Schmerz im Genick fühlte, schloss, das er einen Schlag dorthin erhalten haben. Da A auch gestand, das er dem B einige Kleidungsstücke im Werte von mehr als 5 fl. entwendet habe, so wurde A von der ersten Instanz wegen des Verbrechens des Diebstahls nach §§ 171 und 174 II lit. a des St. G. B. verurteilt. Das Oberlandesgericht erkannte den A jedoch Bloß der Übertretung des Diebstahls im Sinne des § 460 des St. G. B. schuldig, und der oberste Gerichtshof bestätigte dieses letztere Erkenntnis, da die im § 174 II lit. A des St. G. B. angedeuteten Arten des Bedrängnisse durch eine Feuersbrunst oder Wassernot, wenn selbe auch keinen Unterschied dazwischen machen, ob das Bedrängnis durch das Verschulden des Bestohlenen oder durch einen bloßen Zufall herbeigeführt wurde, doch nicht wohl die Subsumierung einer selbst zugezogenen Trunkenheit unter dasselbe zulassen, sondern einen Unglücksfall auf Seiten des Bestohlenen voraussetzen, welcher ihm die Anwendung der sonst gewöhnlichen Aufmerksamkeit auf die Überwachung seines Eigentums untunlich machte, ober wenigstens sehr erschwerte. Die bloße Unmöglichkeit einer Überwachung allein reiche nicht hin, da sonst jeder an einem Schlafenden verübte Diebstahl unter diese Gesetzbestimmung gebracht werden müsste. Übrigens sei die verschuldete Trunkenheit eine unmoralische Handlung, welche unter Umständen (§ 523 und § 524) als Übertretung geahndet wird, daher nicht als ein Zustand angesehen werden könne, der noch eines besonderen gesetzlichen Schutzes würdig wäre”, J. Glaser, *Sammlung strafrechtlicher Entscheidungen des k. k. obersten Gerichts-und Cassationshofes*, t. 2, Wiedeń 1873, s. 165–166.

Ustawodawca austriacki, widząc problem ze spożywaniem alkoholu w miejscu pracy, postanowił unormować ponadto tę kwestię na poziomie relacji pomiędzy pracodawcą a pracownikiem. Odpowiednie rozwiązania monarchia Habsburgów wprowadziła za czasów Franciszka Józefa. Pierwsza ustawa dotycząca prawa pracowniczego nazywana przemysłową została uchwalona 20 grudnia 1859 r.²⁶

Dla pracowników alkohol jest wyraźnie wymienionym w prawie powodem zwolnienia. Zgodnie z § 82 lit. c Ustawy Przemysłowej z 1859 roku, pracownik, który „ulega alkoholizmowi i był wielokrotnie bezowocnie ostrzeżony”, może być zwolniony²⁷.

Aczkolwiek w pierwotnie uchwalonej ustawie z 1859 r. nie znalazło się wprost stwierdzenie o możliwości zwolnienia z powodu pracy pod wpływem alkoholu. Zmiany w tym zakresie wprowadzono dopiero nowelizacją 8 marca 1885 r.:

przed upływem wyraźnie lub milcząco uzgodnionego okresu trwania stosunku pracy pracownik może zostać natychmiast zwolniony bez wypowiedzenia w następujących przypadkach [...], c) popada w alkoholizm i był wielokrotnie bezskutecznie upominany²⁸.

Galicyjskie ustawodawstwo wobec problemu alkoholowego

Bez wątpienia pijaństwo stanowiło istotny problem społeczny, a zwłaszcza czyny wyrządzane pod jego wpływem. Austriacki wymiar sprawiedliwości mógł korzystać tylko z rozwiązań zawartych w ustawie karnej z 1852 r., które wielokrotnie okazywały się nieadekwatne do potrzeb. Dobitnie o tym świadczą słowa konserwatywnego krakowskiego „Czasu” z 14 czerwca 1870 r.:

Cóż powiecie, gdy policzę, że w ciągu już tego roku w okolicy naszej sześć zabójstw, a dwa morderstwa spełniono? Jakiż powód tych zbrodni...? Krótka odpowiedź: bezrząd, samowola w gminach, zagnieżdżone pijaństwo robi włościanina dzikim zwierzem i posuwa do ohydnej zbrodni. Jedna chwila, jeden cios w opilstwie najczęściej nierozważnie spełniony, pozbawia sieroty ojca, a przestępcy również obarczonemu familią otwiera wrota więzienne²⁹.

²⁶ Kaiserliches Patent vom 20 December 1859, womit eine Gewerbeordnung für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des venetianischem Verwaltungsgebietes und der Militärgränze, erlassen, und vom 1. Mai 1860 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird, RGBL 227/1859.

²⁷ „Für Arbeiter: innen ist Alkohol ein ausdrücklich im Gesetz genannter Entlassungsgrund. Nach § 82 lit. c der Gewerbeordnung 1859, kann ein Arbeiter, der „der Trunksucht verfällt, und wiederholt fruchtlos verwahrt wurde“, entlassen werden”, C. Schmetterer, *Alkohol als Entlassungsgrund*, „Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs” 2023, nr 13, z. 2, s. 225.

²⁸ Tamże, s. 229.

²⁹ „Czas” 1870, nr 134, s. 2.

To trafne i wręcz brutalne przedstawienie problemu alkoholowego jednoznacznie pokazuje, że był on powszechny, a ponadto to właśnie alkohol według gazety miał stanowić przyczynę wszelkich zachowań wykraczających poza jakiegokolwiek normy społeczne. Natomiast bardziej szczegółową statystykę problemu przedstawił „Kurier Lwowski”, wskazując, iż pomiędzy 1871–1875 r. przedstawiciele władz musieli interweniować w około trzydziestu tysięcy przypadków osób znajdujących się w stanie upojenia alkoholowego³⁰. Odpowiednie rozwiązania prawne mające skutecznie przeciwdziałać skutkom pijaństwa miały zostać przygotowane przez galicyjski Sejm Krajowy.

Próby wprowadzenia nowego unormowania w Galicji rozpoczęły się w latach sześćdziesiątych XIX w. Należy zaznaczyć, że owo ustawodawstwo było związane ze zwalczaniem lichwy, bardzo częstej przyczyny popadania chłopstwa galicyjskiego w trudne położenie materialne³¹. Do jednej z przyczyn podjęcia lokalnej skutecznej walki z pijaństwem należy uchwalenie ustawy z 14 grudnia 1866 „o uchyleniu ustawowych ograniczeń wysokości odsetek oraz o zmianie karalności lichwy. [...] Ustawa z 1866 r. była aktem niewątpliwie przełomowym, lecz niekompletnym – kwestię lichwy i odsetek uregulowała w sposób wybiórczy”³². Złe uregulowania prawne bezpośrednio wpłynęły na i tak już dość trudną sytuację społeczną. Wraz z pogorszeniem się warunków życia wzmagwały się nastroje antysemickie, których bezpośrednią przyczyną było udzielanie głównie przez osoby żydowskiego pochodzenia nielegalnej lichwy na terenie całej Galicji. Posiadały one niejako monopol na usługi finansowe, gdyż miejscowa ludność nie mogła korzystać z odpowiednich towarzystw kredytowych, których bądź nie było, bądź były w minimalnej ilości, a tym samym nie mogły sprostać oczekiwaniom wszystkich zainteresowanych³³. Trafną opinię, choć nieco późniejszą, przedstawia Wojciech Dzieduszycki, pisząc, że „zapewne chłop i małomieszczanin gardzą żydem, ale żyd oddaje tę wzgardę z lichwiarskimi odsetkami”³⁴.

³⁰ „Kurier Lwowski” 1894, nr 329, s.1.

³¹ Ten problem został szeroko omówiony w literaturze, np. K. Bokwa, *Historia aktualna – austriacka regulacja odsetek i lichwy w XIX–XX w.*, „Studenckie Zeszyty Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2017, nr 21, s. 31–46.

³² Tamże, s. 37–38.

³³ Podłoże antysemityzmu opierało się przede wszystkim na dwóch założeniach. Z jednej strony lichwy chłopom udzielano w żydowskich karczmach na bardzo wysoki procent, tj. nawet do 20%, a z drugiej, lichwiarze zastosowali mechanizm krótkich terminów na zwrot pieniędzy. Te niesprawiedliwe warunki były przyczyną początkowo niezadowolenia, a następnie niechęci względem społeczności żydowskiej. Szeroko o tym problemie pisał M. Soboń, *Polacy wobec Żydów w Galicji doby autonomicznej w latach 1868–1914*, Kraków 2011, s. 118–125.

³⁴ W. Dzieduszycki, *Listy ze wsi [w:] Wojciech Dzieduszycki. Wybór pism.*, red. J. Kłoczowski, Kraków 2016, s. 111.

Należałoby zadać pytanie, w jaki sposób te dwa z pozoru niepodobne do siebie procesy są powiązane. Wynika to bezpośrednio z przyczyny zaciągania lichwy, tj. potrzeby otrzymania pieniędzy na zakup alkoholu. W Galicji znane były przykłady wielokrotnego zaciągania kredytów u żydowskich szynkarzy przez chłopów pod wpływem alkoholu. Była to wręcz sytuacja nagminna, która skutkowałą licytacją majątków prawie 10 razy wyższą w czasie sprzed wprowadzenia ustawy o lichwie z 1866³⁵. Na katastrofalną sytuację zarówno chłopstwa, jak i stosunków kredytowych musiał zareagować Galicyjski Sejm Krajowy, do którego wpływały oddolne sygnały od rad powiatowych i gminnym o zaistniałym problemie. „U nas w kraju sprawą pijaństwa zajmują się już od dawna szlachetniejsze umysły i opinia publiczna już od kilku lat domaga się natarczywie wydania ustawy karnej przeciw szerzącemu się opilstwu”³⁶. W odpowiedzi na zaistniały problem Sejm uchwalił rezolucję w 1872 r. do rządu wiedeńskiego z prośbą o wprowadzenie odpowiedniego ustawodawstwa przeciwko wyżydkowi prowadzonemu w Galicji. Jednak brak odpowiednich działań ze strony Wiednia zmusił Sejm do podjęcia własnej inicjatywy. Dobitnie o tym świadczy sprawozdanie komisji prawniczej o wnioskach posłów Stępka i Jędrzejewskiego dotyczących wydania ustawy przeciwko pijaństwu:

Pijaństwo, jako jedno z największych nieszczęść trapiących ludzkość, które w kraju naszym wciśnęło się prawie we wszystkie sprawy codziennego i społecznego życia ludu naszego, a degeneruje całe pokolenia – podkopuje zdrowie, przytępia umysły – prowadzi do upodlenia, do nędzy – do występków i zbrodni – i coraz szersze przybiera rozmiary³⁷.

Debata nad wprowadzeniem nowych uregulowań niewątpliwie nie należała do łatwych. Jak podaje J. Burszta, w innych krajach już obowiązywało podobne ustawodawstwo, np. w Szwabii od 1652 r., a w Rosji od 1772 r. Natomiast w samej Galicji toczyła się zacięta walka pomiędzy dwoma stronnictwami: ziemiaństwem powiązaniem z rządem a pozostałą częścią społeczeństwa³⁸. Po wielu latach debat Galicyjski Sejm Krajowy uchwalił tego samego dnia dwie ustawy, które weszły w życie 19 lipca 1877 r. Trzeba podkreślić, że zdecydowanie nie należą one do rozbudowanych aktów prawnych, gdyż ustawa o środkach zaradczych przeciwko nieuczciwemu postępowaniu przy umowach pożyczki liczy 8 paragrafów, a ustawa zawierająca przepisy mające na celu położenie tamy

³⁵ A. Dziadzio, *Vertragsfreiheit in der Donaumonarchie. Das Gesetz für Galizien über das Wucherverbot*, „Journal on European History of Law” 2018, nr 2, s. 218–219.

³⁶ Alegata do sprawozdań stenograficznych z szóstej sesji trzeciego periodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1875. Alegat 103, Lwów 1875, s. 4.

³⁷ Tamże, s. 2.

³⁸ J. Burszta, *Spoleczeństwo i karczmą. Propinacja, karczmą i sprawa alkoholizmu w społeczeństwie polskim XIX wieku*, Warszawa 1951, s. 60.

opilstwu 10 paragrafów. W pierwszej z nich z punktu widzenia penalizacji pijaństwa najważniejszy jest § 1, który stanowi, że

kto udzielając kredytu umawia się z przyjmującym takowy o warunki, o których mu wiadomo, że przesadnością korzyści, dającemu kredyt przyznanych, sprowadzić muszą na przyjmującego kredyt, zgubę pod względem gospodarskim, lub do niej się przyczynić i że tej ich własności przyjmujący kredyt z powodu słabości rozumu, braku doświadczenia lub wzburzonego umysłu dostrzec nie może karany będzie aresztem od jednego aż do szczęściu miesięcy lub grzywnami od 100 aż do 1000 złotych³⁹.

Przepis ten zawiera trzy przesłanki potrzebne do wypełnienia znamion czynu zabronionego. Dokładną analizę przeprowadził znawca prawa austriackiego A. Dziadzio, z którą nie sposób się nie zgodzić. Po pierwsze, umowa lichwiarska z góry zakładała w *essentialia negotii* uwarunkowania godzące w gospodarność kredytobiorcy. Po drugie, udzielający kredytu musiał być na uprzywilejowanej pozycji, osiągając znacznie większe benefity i to z „zamiarem osiągnięcia wygórowanego zysku” w stosunku do kredytobiorcy, który w ten sposób był wyzyskiwany. Ponadto kredytodawca musiał korzystać z ograniczonej świadomości do podejmowania decyzji biorącego kredyt, polegając na „słabości rozumu, niedoświadczenia lub wzburzenia umysłu” oraz, co najważniejsze, posiadać wiedzę, iż dana osoba może wpisywać się w te przesłanki⁴⁰. Dość interesujący wydaje się fakt, że w tym przepisie nie ma słowa pijaństwo. Należy przyjąć, że było to celowe działanie władz, które pod sformułowaniem „wzburzenie umysłu” jednak mimo wszystko zwalczały kredyty, które zawierane były pod wpływem alkoholu. Za tą tezę również może przemawiać konstrukcja § 523 austriackiego kodeksu karnego z 1852 r. zawierająca sformułowanie: „gwałtowne wzruszenie umysłu”.

Zdecydowanie ważniejsza z punktu widzenia penalizacji pijaństwa była druga ustawa, tj. przeciwko opilstwu, która w § 1 stanowi, że:

Kto w gospodach lub szynkowniach, na gościńcu lub w jakichkolwiek miejscach publicznych, oczywiście pijany, tak że wywołuje zgorszenie, pokazuje się, tudzież, kto w miejscach takich drugiego rozmyślnie upaja, karany będzie aresztem aż do jednego miesiąca lub grzywnami aż do 50 złotych. Też samej karze ulegają utrzymujący gospody i szynkownie tudzież ich pełnomocnicy,

³⁹ Ustawa z 1877 r. o lichwie.

⁴⁰ „Erstens erklärte sie die Entstehung des Gesetzes nicht als notwendige Sicherung des Allgemeinwohls mittels Festlegung niedriger Zinsen in Kreditgeschäften (über die Wiedereinführung eines Höchstzinssatzes). In diesem Punkt war das neue Gesetz eine Fortführung der kaiserlichen Beschlüsse von 1866. Zweitens versicherte die Regierung, dass das Gesetz nicht die Einführung einer Strafe bei Nichterfüllung der ethischen Pflicht zur Hilfeleistung für eine Person in Notlage zum Ziel hatte. Drittens wurde angeführt, dass das Gesetz nicht auf den Schutz vor Folgen unüberlegten Handelns abziele. Es sollte einzig vor dem rücksichtslosen und brutalen Missbrauch eines Individuums, das sich aus eigenen Kräften nicht zu helfen wusste, schützen”, A. Dziadzio, *Vertragsfreiheit in der Donaumonarchie...*, s. 219.

gdy gościom już pijanym lub, z zastrzeżeniem istotnej potrzeby, oczywiście niedorośłym, przebywającym bez towarzystwa osób starszych, napoje wysokokowe wydają, lub wydawać pozwalają⁴¹.

Ustawa jednoznacznie określa zakres miejscowy popełnienia czynu, tj. miejsca publiczne, ale koncentruje się na gospodach oraz szynkowniach. Te szczególnie unormowania względem k.k. były wymierzone bezpośrednio przeciwko osobom często uczęszczającym do miejsc z alkoholem, w celu walki z zachowaniami, które w społeczeństwie mogły zostać odebrane jako wywołujące zgorzelenie. Ponadto § 6 przewidywał, iż w przypadku kumulacji trzech czynów administracja powiatowa mogła wydać zakaz przebywania w gospodach lub szynkowniach aż na rok, ale tylko w miejscu zamieszkania⁴². Osoby chcące ominąć odpowiedzialność karną za naruszenie tego przepisu nie napotykały większych trudności, gdyż wystarczyło, iż udadzą się do sąsiedniego powiatu.

Skutki wprowadzenia ustaw z 1877 r.

Kwestia zaostrzenia penalizacji pijaństwa odbiła się szerokim echem w monarchii Habsburgów, a także w samej Galicji. Przede wszystkim poprzez powyższe akty wymierzone bezpośrednio w osoby nadużywające alkoholu i ich powszechne zachowania przeciwko obyczajności publicznej władze starały się kształtować odpowiednie postawy społeczne i zakończyć wyprzedaż majątków z powodu zawierania umów pod wpływem alkoholu. Tak o samym problemie alkoholizmu pisał w 1880 r. Stanisław Szczepankowski, poseł do Sejmu Krajowego Galicyjskiego:

Nikt nie potępia miernego pokrzepiania się wódką, ale rozmaite przyczyny złożyły się na to, że kwestia propinacji jest raną jęczącą się na naszym ciele społecznym, i że karczmy są głównym narzędziem demoralizacji naszego ludu i to nie tylko przez pijaństwo, ale przez sposobności do najrozmaitszych nieczystych interesów, którą dostarczają⁴³.

Ogromny wpływ na poziom spożywania alkoholu w Galicji miała zdecydowanie ilość jego produkcji. Według statystyk to właśnie Galicja była największym producentem spirytusu w całej monarchii Habsburgów, gdyż produkowała ona około połowę ogólnego kontyngensu, tj. 530 tys. hektolitrow⁴⁴. Ponadto ciekawym jest, iż mimo tak rozbudowanej produkcji przemysł piwowarski czy

⁴¹ Ustawa z 1877 r. przeciwko pijaństwu.

⁴² Naruszenie zakazu skutkowało ponownie karą aresztu do jednego miesiąca lub grzywną w wysokości do 50 złotych.

⁴³ S. Szczepankowski, *Nędza Galicji w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego*, Lwów 1880, s. 111.

⁴⁴ Z. Daszyńska-Golińska, *Alkoholizm w Galicji i jego zwalczanie*, „Zdrowie” 1911, nr 11, s. 6.

cukrowniczy nie produkował wciąż wystarczającej ilości odpowiadającej jej zapotrzebowaniu⁴⁵. To jednoznacznie wskazuje, że alkohol był w powszechnym obiegu, a przeciętny mieszkaniec Galicji niemal codziennie stykał się z nim w jakiś sposób.

Oczywiście bardzo szybko w kraju rozgorzała debata na temat tego, czy ustawa okaże się skuteczną w walce z alkoholizmem. Pojawiały się różnorodne opinie. Autorem jednej z nich jest S. Głębiński, który twierdził, iż „ustawa o pijaństwie jest tylko pierwszym krokiem do ostatecznego uregulowania kwestii propinacyjnej, do ukrócenia i liczby i dochodu tych pijawek i demoralizatorów naszego ludu, arendarzy wiejskich. Samo pijaństwo jest daleko mniejszą klęską od nieczystych i brudnych interesów do których, w stanie niepoczytalnym chłopa, sposobność się nadarza”⁴⁶, albo „nie brak było jednak usiłowań mających na celu zapobieżenie złemu, do których należy ustawa z dnia 19 lipca 1877 [...] zagrożająca znacznymi karami za lichwę”⁴⁷. Opinia publiczna zdawała się jednak wyrażać pozytywnie o działaniach galicyjskiego sejm⁴⁸. Niestety, nie da się wprost oszacować wpływu ustawy na skutki walki z alkoholizmem. Najlepiej świadczą o tym słowa krakowskiego adwokata i przedstawiciela solidaryzmu katolickiego L. Caro z 1902 r.: „W roku 1889 było w Galicji 17 752 szynków (por. sten. Sprawozd. R.P. z r. 1894), ile jest dziś, nie jest mi w tej chwili wiadome”⁴⁹. Także gazety, zwłaszcza z zakresu prawa sądowego, bardzo chętnie podawały statystyki dotyczące stosowania kary za pijaństwo: „przechodząc do wyniku ustawy przeciwko pijaństwu, okazuje się, iż w r. 1879 wpłynęły przeciw 9565 osobom doniesienia o opilstwo”⁵⁰. To samo czasopismo donosi również, że „wszystkie jednakże sądy potwierdzają, że ustawa ta już dotąd jak najzbawienniejszy wpływ, szczególnie na ludność wiejską wywarła, gdyż także zgromadzenia tegoż ludu odbywały się o wiele spokojniej, przybytek zaś doniesień tłumaczy większą sprężystością żandarmerii”⁵¹.

⁴⁵ S. Głębiński, *Statystyka monarchii austriacko-węgierskiej* [w:] *Historia i statystyka monarchii austriacko-węgierskiej*, red. L. Finkel, S. Głębiński, Lwów 1904, s. 69.

⁴⁶ Tamże, s. 146–147.

⁴⁷ L. Twarecki, *Rola kas Stefczyka w walce z lichwą na wsi*, Lwów–Kraków–Warszawa–Wilno–Katowice–Cieszyn–Toruń 1928, s. 6.

⁴⁸ „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1880, nr 18, s. 151: „ustawa przeciw lichwie znalazła u nas wszystkich uznanie. Cieszymy się i chętnie się nią. Niemcy idą w nasze ślady. Są nawet tacy, którzy myślą, że nie ma już lichwy. Tymczasem wiele jeszcze wody upłynie, zanim ten rak ekonomiczny ciało nasze gubić przestanie”.

⁴⁹ L. Caro, *Nowy projekt ustawy przeciw opilstwo i znaczenie jego dla naszego stanu kupieckiego i przemysłu z polecenia Kongregacji kupieckiej*, Kraków 1902, s. 20.

⁵⁰ „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1880, nr 17, s. 142.

⁵¹ Tamże, s. 143.

„Kurier Lwowski” w 1885 r. szczegółowo i dobitnie relacjonuje przebieg procesu ze stosowania ustawy przeciw opilstwu w stosunku do Andrucha Koza-ka z Zamku, pisząc, że

prokuratoria oskarża go, iż dziecko dwukrotnie rzucił o ziemię, następnie butem tak mocno w główkę kopnął, że dziecko wkrótce potem umarło. [...] Inni świadkowie przesłuchani w śledztwie również zeznali, że Andruch upijał się często i w stanie pijanym był gwałtownym⁵².

Według śledczych dziecko było chore na zapalenie opon mózgowych i w krótko- ce by zmarło, a ciosy zadane przez oskarżonego doprowadziły do szybszej śmierci. Dramatyczne sytuacje wywołane często wpływem alkoholu na czło- wieka, według relacji gazet czy orzecznictwa, zdarzały się w Galicji, dlatego tak ważne było bezprecedensowe unormowanie penalizacji pijaństwa w drugiej połowie XIX w.

Sukces obu ustaw odnotował także Sejm Krajowy, jednoznacznie stwier- dzając, że były one skuteczne, a w swoich dalszych planach chciał także prze- kształcić stosunki kredytowe w Galicji poprzez przyjęcie tzw. „źródła zdrowego kredytu”, które wprowadzono by w miejsce aktywów finansowych wycofanych w strachu przed konsekwencjami wynikającymi z nowej ustawy⁵³. Dzięki temu osiągnięciu w dziesięciolecie uchwalenia obu tych ustaw, tj. w październiku 1887 r., austriacki rząd przedłożył Radzie Państwa nowy projekt aktu prawne- go, którego pierwowzorem były rozwiązania galicyjskie. Interesującym jest, że duża jego część była dokładnym powtórzeniem tychże przepisów, oczywiście z propozycją obowiązywania na terenie całej monarchii. Projekt poparły sejmy krajowe Moraw, Śląska, Karyntii, Krainy, czy Solnogrodu. Odmienne unormo- wania w dyskusji proponowała Styria oraz Tyrol, a przeciw były Czechy oraz Austria Wyższa⁵⁴.

Ta rozpoczęta w 1887 r. debata trwać miała jeszcze przez wiele lat, gdyż za- częto w niej podejmować i omawiać szeroko także kwestie dotyczące sprzedaży alkoholu, zwłaszcza uregulowanie prawa propinacji. To ostatnie przede wszyst- kim wywołało ogromne kontrowersje i sprzeciw wśród niektórych warstw spo- łecznych, np. kupców. Ponadto dyskusja o przeciwdziałaniu pijaństwu prowa- dzona na szczytach monarchii zamieniła się w reformę wspomnianą już wyżej ustawy przemysłowej. Według L. Caro pojawiła się szansa na skuteczne prze- ciwstawienie się galicyjskim wpływom na wymianę towarową i sprzedaż wódki

⁵² „Kurier Lwowski” 1885, nr 256, s. 3–4.

⁵³ Alegata do sprawozdań stenograficznych z trzeciej sesji czwartego periodu Sejmu Krajo- wego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1880. Alegat 28, Lwów 1880, s. 4.

⁵⁴ A. Vayhinger, *Projekt rządowy do ustawy przeciwko pijaństwu*, „Przegląd Sądowy i Ad- ministracyjny” 1888, R. 13, s. 178.

na terenie monarchii. Istotną w tym rolę odegrały przede wszystkim interesy wielkich browarników i handlarzy alkoholem⁵⁵. To jednoznacznie pokazuje, jak wydająca się z pozoru prosta kwestia wprowadzenia rozwiązań mających na celu walkę z alkoholizmem wśród społeczeństwa przekształciła się w walkę o interesy najbogatszych.

Podsumowanie

Prowadząc rozważania o walce z alkoholizmem w Galicji, czy szerzej w monarchii Habsburgów, należy pamiętać, iż poza rozwiązaniami prawodawczymi pozostawała kwestia dotarcia do potencjalnego odbiorcy, tj. obywatela. Wykazać należy, iż na przełomie XIX i XX w. pojawiały się również oddolne inicjatywy np. w Galicji, które miały pomóc w tej walce, zwłaszcza wśród najniższej warstwy społecznej. Do znamienitych przykładów należy stowarzyszenie Eleutreya założone w 1902 r., posiadające około 6000 członków skupionych w 30 kołach miejskich i wiejskich. Jego głównym postulatem było zobowiązanie działaczy do niepicia alkoholu przez rok bądź nawet do końca życia. Stowarzyszenie wydawało także swój miesięcznik od 1906 r. poruszający zagadnienia dotyczące wstrzemięźliwości od alkoholu⁵⁶. Warty odnotowania jest, że ludność również w podobny sposób angażowała się w niesienie pomocy ludziom uzależnionym od alkoholu, a sam problem nie był tylko analizowany przez organy prawodawcze. Szersza perspektywa postrzegania alkoholizmu przez społeczeństwa monarchii Habsburgów zaczęła kształtować się wraz z VIII kongresem międzynarodowym, który odbył się w 1901 r. w Wiedniu i miał na celu zaprezentowanie wyników analizy naukowej dotyczącej wpływu alkoholu na ludzki organizm⁵⁷.

Niestety nie da się jednoznacznie przedstawić danych odnoszących się do ilości spożycia alkoholu przez mieszkańców Galicji w drugiej połowie XIX w.⁵⁸. Przykładowo według źródeł konsumpcja wódki waha się od 7 litrów⁵⁹ do 17,2 litra na głowę rocznie. Oprócz tego trzeba pamiętać również o innych alko-

⁵⁵ L. Caro, dz. cyt., s. 29.

⁵⁶ Z. Daszyńska-Golińska, *Z czego powstaje pijaństwo i jak z nim walczyć?*, „Encyklopedia Ludowa” 1909, nr 40, s. 10.

⁵⁷ Z. Daszyńska-Golińska, *Alkoholizm w Galicji...*, s. 3.

⁵⁸ Zob. np. A. Spyra, *Browarnictwo Galicji doby autonomicznej*, Kraków 1994 oraz J. Michalewicz, *Przemysł gorzelniany Galicji doby autonomicznej. Między monopolem dworskim a monopolem państwowym*, Kraków 1988.

⁵⁹ P. Franaszek, *Dieta chłopów galicyjskich na przełomie XIX i XX wieku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2016, t. 126, s. 301. Ponadto według tych badań na jeden szynk przypadało średnio 233 mieszkańców.

holach np. piwo – ok. 10 litrów, a wino – ok. 2 litrów⁶⁰. Patrząc z perspektywy Wiednia – jako miasta, te statystyki będą wyglądać zupełnie inaczej. Oczywiście decydującą rolę będzie miała zamożność mieszkańców oraz dostęp do kupna alkoholu czy kultura jego spożywania. W Wiedniu w analogicznym przedziale czasowym odnotować można roczną konsumpcję piwa na średnim poziomie 133 litrów w 1850 do 223 litrów w 1870 r.⁶¹

Dziewiętnastowieczne ustawodawstwo monarchii Habsburgów przeciwko opilstwu stanowiło niewątpliwie istotny element postaw moralnych oraz społecznych obywateli. Ogromny sukces, nie tylko o charakterze lokalnym, odniosły dwie ustawy galicyjskie z 1877 r. Były one przyczynkiem do dyskusji na forum parlamentarnym całej monarchii. Świadczą o tym przede wszystkim sprawozdania sejmowe oraz artykuły prasowe. Pijaństwo bezwzględnie stanowiło poważny problem i oczywiście nie udało się go w pełni wyeliminować, ale władza austriacka przedsięwzięła odpowiednie kroki w tym kierunku. Sprawy penalizacji nie bagatelizowały także sądy, o czym świadczy zgromadzone orzecznictwo. Perspektywą badawczą byłoby przedstawienie szerzej kwestii poszczególnych krajów monarchii Habsburgów wraz z analizą porównawczą dotyczącą np. możliwości i ograniczeń w spożywaniu alkoholu. Jednak celem artykułu była przede wszystkim analiza ustaw karnych oraz zobrazowanie wkładu Sejmu Krajowego Galicji w walkę z alkoholizmem. Niewątpliwie mimo swoich niewielkich kompetencji odniósł on sukces na arenie krajowej.

Bibliografia

Akty prawne i sprawozdania sejmowe

Alegata do sprawozdań stenograficznych z szóstej sesji trzeciego periodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1875. Alegat 103, Lwów 1875.

Alegata do sprawozdań stenograficznych z trzeciej sesji czwartego periodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim z roku 1880. Alegat 28, Lwów 1880.

Kaiserliches Patent vom 20 December 1859, womit eine Gewerbeordnung für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des venetianischen Verwaltungsgebietes und der Militärgränze, erlassen, und vom 1. Mai 1860 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird, RGBL 227/1859.

Księga ustaw na zbrodnie i ciężkie policyjne przestępstwa, Kraków 1804.

Ustawa karna z dnia 27 maja 1852 r. l. 117 dpp. z uwzględnieniem wszelkich zmieniających ją ustaw austriackich i polskich, Lwów 1929.

Ustawa z dnia 19 lipca 1877, o środkach zaradczych przeciwko nieuczciwemu postępowaniu przy umowach o pożyczki, RGBL 66/1877.

⁶⁰ S. Szczepankowski, dz. cyt., s. 31.

⁶¹ S. Kaiser, *Wer wird den a Wasser Trinken wenn das Bier so billig ist...*, Wiedeń 2020, s. 57.

Ustawa z dnia 19 lipca 1877, zawierająca przepisy mające na celu położenie tamy opilstwu, RGBL 67/1877.

Österreichisches Strafgesetz vom. 27 Mai 1852 über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen, RGBL 117/1852.

Prasa

„Czas”

nr 134 z 14 VI 1870;

nr 290 z 18 XII 1879.

„Gazeta Lwowska”

nr 287 z 15 XII 1879;

nr 151 z 5 VII 1883.

„Kurier Lwowski”

nr 256 z 16 IX 1885;

nr 228 z 18 VII 1889;

nr 329 z 27 XI 1894.

„Przegląd Sądowy i Administracyjny”

nr 17 z 21 IV 1880;

nr 18 z 28 IV 1880;

Opracowania

Bokwa K., *Historia aktualna – austriacka regulacja odsetek i lichwy w XIX–XX w.*, „Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne” 2017, nr 21, s. 31–46.

Burszta J., *Spółeczeństwo i karczma. Propinacja, karczma i sprawa alkoholizmu w społeczeństwie polskim XIX wieku*, Warszawa 1951.

Caro L., *Nowy projekt ustawy przeciw opilstwu i znaczenie jego dla naszego stanu kupieckiego i przemysłu z polecenia Kongregacji kupieckiej*, Kraków 1902.

Czech P., *Der Kaiser ist eine Lump und Spitzbube. Majestätsbeleidigung unter Kaiser Franz Joseph*, Wiedeń 2010.

Daszyńska-Golińska Z., *Alkoholizm w Galicyi i jego zwalczanie*, „Zdrowie” 1911, nr 11.

Daszyńska-Golińska Z., *Z czego powstaje pijaństwo i jak z nim walczyć?*, „Encyklopedia Ludo-wa” 1909, nr 40.

Dziadzio A., *Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – Obywatel – Prawo*, Kraków 2001.

Dziadzio A., *Vertragsfreiheit in der Donaumonarchie. Das Gesetz für Galizien über das Wucher- verbot*, „Journal on European History of Law” 2018, nr 2, s. 216–222.

Dzieduszycki W., *Listy ze wsi [w:] Wojciech Dzieduszycki. Wybór pism.*, red. J. Kloczkowski, Kraków 2016.

Franaszek P., *Dieta chłopów galicyjskich na przełomie XIX i XX wieku*, „Roczniki Dziejów Spo- łecznych i Gospodarczych” 2016, t. 126.

Glaser J., *Sammlung strafrechtlicher Entscheidungen des k. k. obersten Gerichts- und Cassations- hofes*, t. 2, Wiedeń 1873.

Głabiński S., *Statystyka monarchii austriacko-węgierskiej [w:] Historia i statystyka monarchii austriacko-węgierskiej*, red. L. Finkel, S. Głabiński, Lwów 1904.

Grotjahn A., *Der Alkoholismus nach Wesen, Wirkung und Verbreitung*, Lipsk 1898.

Grütnier M., *Die Alkoholfrage im 19 Jahrhundert*, „Archiv für Sozialgeschichte” 1991, nr 31, s. 457–463.

Kaiser S., *Wer wird den a Wasser Trinken wenn das Bier so billig ist...*, Wiedeń 2020.

- Kluss M., *Prawo propinacyjne w Galicji. Zarys problematyki*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2023, nr 16 (4), s. 469–486.
- Krzymski E., *Wykład prawa karnego ze stanowiska nauki i prawa austriackiego*, t. 1–2, Kraków 1902–1911.
- Michalewicz J., *Przemysł gorzelniany Galicji doby autonomicznej. Między monopolem dworskim a monopolem państwowym*, Kraków 1988.
- Mitevski S., *Alkoholkonsum. Ein Vergleich zwischen der griechisch-römischen Antike und dem deutschsprachigen Raum im 19. und frühen 20. Jahrhundert*, Wiedeń 2012.
- Papierkowski Z., *Wina kombinowana: odpowiedzialność karna za niezamierzony skutek umyślnego działania przestępczego*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny” 1965, nr 8/3–4.
- Schmetterer C., *Alkohol als Entlassungsgrund*, „Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs” 2023, nr 13, z. 2, s. 225–241.
- Soboń M., *Polacy wobec Żydów w Galicji doby autonomicznej w latach 1868–1914*, Kraków 2011.
- Spyra A., *Browarnictwo Galicji doby autonomicznej*, Kraków 1994.
- Szczepankowski S., *Nędzą Galicji w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego*, Lwów 1880.
- Twarecki L., *Rola kas Stefczyka w walce z lichwą na wsi*, Lwów–Kraków–Warszawa–Wilno–Katowice–Cieszyn–Toruń 1928.
- Vayhinger A., *Projekt rządowy do ustawy przeciwko pijaństwu*, „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1888, r. 13, s. 177–184.

Tekst przyjęty do druku: czerwiec 2024

Tekst opublikowany: grudzień 2025

The Penalization of Drunkenness in the Habsburg Monarchy in the Second Half of the 19th Century, with Particular Emphasis on Galician Legislation

Abstract

The aim of the article is to provide a thorough analysis of the intricate process of penalizing drunkenness in the second half of the 19th century in the Habsburg monarchy. Special attention is given to the Austrian penal code of 1852. The analysis of the provisions mainly focus on outlining the characteristics of various prohibited acts along with their corresponding penalties. A key element of the analysis is the 1877 law for Galicia, encompassing regulations aimed at curtailing drunkenness. Additional regulations were introduced as a result of the decriminalization of usury, in response to the widespread borrowing of loans by Galician peasants from Jewish tavern keepers. Thanks to the analysis of the above-mentioned issue, it is possible to better comprehend the socio-legal context of the second half of the 19th century in the Habsburg monarchy, as this law found its reflection in Bohemia and Moravia.

Keywords: Habsburg Monarchy, Galicia, drunkenness, penal code, usury